

Наталля Апанасовіч

Полацк

Заходнебеларускія рэаліі ў раманным цыкле Вячаслава Адамчыка

Творчасць Вячаслава Адамчыка – адметная частка беларускай народназнаўчай літаратуры. Цікавасць аўтара да звычайнага, паўсядзённага жыцця і клопату простага чалавека вызначыла і ракурс пісьменніцкага светабачання, паспрыяла неабходнасці добраахвотна накласці на сябе адказны абавязак захавальніка найдрабнейшых адзінак вясковага космасу. Пісьменнік добра разумеў, што „са стратай бацькоў меркне сьвятло роднай хаты. Са стратай роднага парога меркне і глухне сьвятло Бацькаўшчыны”¹.

Мастацкаму захаванню народнай спадчыны, даследаванню і асэнсаванню спецыфікі беларускай ментальнасці пісьменнік прысвяціў усё сваё творчае жыццё. Выбраны аўтарам рэалістычны напрамак стаў арганічным увасабленнем эпічнага мыслення, у якім адлюстравалася глыбокае разуменне надзвычайнай вартасці ўсяго, з чаго складалася жыццё вясковага чалавека, таго, што дапамагло б адказаць на пытанні: „Хто такі беларус?”, „Чаму ён такі?” і, нарэшце, „Якая яго чакае будучыня?” Найлепшым чынам гэтая праблематыка ўвасобілася ў раманным цыкле, які складаецца з твораў: *Чужая бацькаўшчына* (1977), *Год нулявы* (1982), *І скажа той, хто народзіцца* (1987), *Голас крыві брата твайго* (1990).

Асновай для раманаў стала заходнебеларуская вясковая рэчаіснасць у надзвычай складаны перыяд гісторыі: з восені 1938 г. па вясну 1944 г. Для В. Адамчыка, выхадца з „усходніх крэсаў” (нарадзіўся ў в. Варакомшчына, Слонімскага павета, Наваградскага ваяводства), выбар заходнебеларускага матэрыялу для творчага даследавання шмат у чым быў натуральным. Глыбока і дакладна ён ведаў спецыфіку жыцця і мыслення мясцовага чалавека, адчуваў адметнасць гэтага краю, разумеў усю складанасць і неадназначнасць гістарычных пераўтварэнняў.

Разам з тым для пісьменніка заходнебеларускае – неадлучнае ад беларускага, таго, што ёсць у жыцці і лёсе ўсяго беларускага народа. Мастацкі свет рамання цыклу размешчаны ў межах традыцыйнай карціны свету, ілюструе народны лад жыцця, пабудаваны па сваіх традыцыях, звычаях, правілах паводзін і маралі. Віктар Каваленка пад-

¹ В. А д а м ч ы к, *На крыллях смутку і адзіноты*, „Маладосць” 1993, №10, с. 161.

крэсліваў: „Ідэя раманаў агульнанацыянальная”¹. Рэальна-гістарычныя каардынаты ў творах суадносяцца з паралельным выяўленнем быцця на ўзроўні традыцыйнага міфапаэтычнага разумення прастора-ва-часавай сістэмы. Цыклічны, каляндарна-абрадавы хранатоп прадвызначаць кампазіцыйна-сюжэтную будову раманаў і стане адной з тых злучальных ніцяў, што звязалі, аб’ядналі асобныя чалавечыя лёсы персанажаў у цэльныя эпічныя апавяд пра жыццё народа, яго мінулае і будучыню: „асобныя навелы” ў раманах В. Адамчыка – гэта своеасаблівыя „кругі”, сцэментаваныя ў адзінай, цэласнай канструкцыі, спіралі, па якіх чытач разам з пісьменнікам уздымаецца на новыя вышыні, каб па-новаму ўбачыць, ацаніць, зразумець самую субстанцыю жыцця і такія яго вызначальныя паняцці, як бацькаўшчына, эпоха, сям’я”².

В. Адамчык намаляваў беларускія краявіды, вясковы свет, дзегучыць каларытная беларуская мова. Агульнанароднае прадстаўлена на ўсіх узроўнях, але найбольшым чынам выяўлена праз этнаграфічны ракурс, міфа-паэтычнае ўспрыняццё хранатопу, каштоўнасную сістэму. Паглыбляючыся ў побытава-будзённы вясковы клопат, ненавязліва, але мэтанакіравана і дэталёва В. Адамчык знаёміць чытачоў з сялянскім светапарадкам: з традыцыйнымі справамі і заняткамі, вясковымі будзённымі і святочнымі клопатамі, спецыфікай светапогляду і спадчыннымі традыцыямі. Як дапытлівы этнолаг, праўдзівы летапісец жыцця вёскі, для якога ўсё ўяўляе каштоўнасць, патрэбу ў захаванні, В. Адамчык падрабязна апісвае ўладкаванне хаты і падворка, сялянскую працу, узаемадзеянне чалавека і прыроды.

Абагульнены вобраз тыповага беларуса прадстаўлены праз лёсы многіх персанажаў і ўвасоблены ў дбайным і спрытным гаспадару, які разумна і ашчадна ставіцца да свайго набытку, імкнецца да жыццёвай уладкаванасці, разважлівых адносін да жыцця. Чытаючы раманы, мы разумеем тое, што было „добрым”, а што асуджалася, бачым тых, каго ў вясковай грамадзе паважалі і цанілі, а хто быў не варты і спачування. Галіна Тычко падкрэслівае: „В. Адамчык імкнецца спасцігнуць народную душу ва ўсёй яе складанасці, убачыць не толькі вытокі дабра і чалавечнасці ў характарах сваіх герояў, але і спазнаць прычыны зайздроснай хцівасці, злосці і жорсткасці. Пісьменнік далёкі ад ідэалізацыі сялянскага жыцця, сваіх персанажаў ён паказвае рэальнымі няпростымі людзьмі”³. Героі раманага цыклу – складаныя і супярэчлівыя асобы, якія маюць асабістую, часта трагічную гісторыю і чыя характарыстыка не ўкладаецца толькі ў паняцці „добры” – „дрэнны”. Яны жывуць надзённым клопатам, мараць аб шчасці, спрабуючы дасягнуць

¹ В.А. Каваленка, *Вячаслаў Адамчык* [у:] *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 тамах*, т.4, кн.1, Мінск 2002, с. 545.

² А. Рагуля, *Людзі на раздарожжы*, „Літаратура і Мастацтва” 1977, № 7 (10 чэрвеня), с. 7.

³ Г.К. Тычко, *Беларуская літаратура XIX–XX стагоддзяў: час і асобы: вучэбны дапаможнік*, Мінск 2010, с. 198.

яго, часам нават шляхам граху, чакаюць будучыні і назіраюць за няспынным бегам часу, пад які не многія здолеюць падладзіцца і прыстасавацца.

Маштабнасць закранутай праблематыкі, шырыня ахопу матэрыялу і ўзровень абагуленасці дазваляе гаварыць пра спробу стварэння В. Адамчыкам адметнага раманняга эпасу, у якім пададзены „ўласна беларускі погляд на Гісторыю, па-майстэрску занатаваныя сутнасныя адзнакі беларускага”¹. На гэта звярталі ўвагу ў сваіх працах Яўген Лецка, В. Каваленка, Міхась Тычына, Г. Тычко, Анжэла Мельнікава і інш. Людміла Корань адзначае: „Праз смугу і падкрэсленую шэрань заходнебеларускай рэчаіснасці бачацца ў тэтралогіі вялікія таямніцы жыцця, яго вітальныя сілы ў інтэр’ерах мяккай беларускай красы. Бачыцца сам народ-эпас, суадносны з вечным, і немалая частка ягонага крыжовага гістарычнага шляху”².

Ідучы за гісторыяграфічнымі традыцыямі ў рускай і польскай літаратурах (найперш творчасцю Льва Талстога, Уладзіслава Рэйманта), рэалістычным напрамкам у беларускай літаратуры, пісьменнік здолеў стварыць па-мастацку аналітычную, праўдзівую, шматпланавую і шматгранную панараму народнага жыцця. Г. Тычко заўважае: „В. Адамчык імкнецца да максімальнай гістарычнай дакладнасці, да таго, каб факты асабістых успамінаў не засланілі сапраўднага народнага жыцця ў рамане. З вялікай колькасці жыццёвых з’яў ён выбірае толькі тыя, якія можна назваць тыповымі, якія маглі адбывацца ў любой беларускай вёсцы”³.

Заходнебеларуская рэчаіснасць, якая стане асновай для фактаграфічнага зместу раманняга цыклу, будзе прадстаўлена і як своеасаблівае месца перакрывавання жыццёвых шляхоў беларускага народнага лёсу, і як плённы матэрыял для выяўлення спецыфікі тых змен, што адбываліся з беларускім характарам, жыццём, нормамі. У адным з інтэрв’ю В. Адамчык прызнаваўся: „Пра што я заўсёды жадаў пісаць і пісаў? Пра беларускую вёску на трох сацыяльных зломах – міжваенная Польшча, уз’яднанне Заходняй Беларусі, нямецкая акупацыя падчас Другой сусветнай вайны. Хацелася разгадаць лёс і нейкую накіраванасць народнага жыцця”⁴. Заходнебеларускае прадстаўлена ў раманным цыкле як прызма, праекцыя да агульнанароднага, таго, што праз сваю спецыфіку і адметнасць добра паказвае і выяўляе ўсю складанасць калізій беларускага народнага жыццёвага шляху.

Першы раман цыкла *Чужая бацькаўшчына* з’яўляецца своеасаблівым месцам заглыблення ў культурна-гістарычную прастору, знаёмствам са спецыфікай вясковага жыцця на „ўсходніх крэсах” Польшчы.

¹ А. Мельнікава, *Голас крыві... Тэтралогія В. Адамчыка як люстэрка жыцця Заходняй Беларусі*, „Дзеяслоў” 2014, №3 (70) (травень – чэрвень), с. 295.

² Л. Корань, „Што значыць цяпер чалавек?...”: па старонках раманаў В. Адамчыка [у:] Цукровы пеўнік: літаратурна-крытычныя артыкулы, Мінск 1996, с. 170.

³ Г.К. Тычко, *Беларуская літаратура...*, с. 209.

⁴ В. Адамчык: „Моваю жыцця”: гутарыла С. Кузьміна, „Беларусь” 1989, № 10, с. 20.

У далейшых раманах заходнебеларуская рэчаіснасць будзе заставацца натуральным жыццёвым фонам, у якім праявяцца новыя рэаліі, звязаныя з прыходам савецкай улады і нямецкай акупацыяй.

Рэальную геаграфічна-часавую прастору аўтар тэтралогіі паказвае на двух узроўнях: дзяржаўным і вясковым або афіцыйным і традыцыйным, дзе вясковы і традыцыйны могуць успрымацца як канкрэтызацыя агульнанароднага. Узроўні ўзаемапрапанікальныя, узаемазалежныя, але ў многім супрацьпастаўленыя і варожыя адзін аднаму. Афіцыйнае, дзяржаўнае выяўляецца найперш праз „польскае”, якое паступова напаўняецца прыкметамі савецкага, а потым у час акупацыі становіцца і парадаксальна шматуладна-безуладным, але відавочна агрэсіўным у дачыненні да чалавека.

Польская прастора прадстаўлена найбольш з афіцыйнага боку. Гэта і шматлікія дзяржаўна-сацыяльныя і палітыка-адміністрацыйныя рэаліі, паводле якіх было арганізавана жыццё на ўсходніх крэсах: гміна, пастарунак, солтыс, паплаўнічы, шарварка, партрэты Пілсудскага, уніформа і інш. Цэнтрам заходнебеларускага жыцця ў раманах з’яўляецца мястэчка Дварчаны з прылеглымі вёскамі Верасавым, Прылукамі, Лязневічамі, Ведравічамі, Дубатоўкамі і інш. Яны не толькі будуць пунктамі разгортвання сюжэтнай лініі, але стануць яскравай ілюстрацыяй таго, як складвалася жыццё на гэтай тэрыторыі Польшчы, як адбывалася палітычнае і эканамічнае ўзаемадзеянне паміж жыхарамі з рознай нацыянальнай прыналежнасцю і статусам, як змяняліся характар і паводзіны мясцовага насельніцтва.

Мясцовыя органы кіравання і падтрымання парадку размяшчаліся ў Дварчанах. Сюды па розных патрэбах і з розных прычын добраахвотна або пад прымусам прыезджалі вяскоўцы з суседніх вёсак: і на працу, і па гандлёвай неабходнасці, і па паратунак або на пакаранне, найперш за спробы выяўлення беларускага. Неаднаразова Міця Корсак будзе збіты ў пастарунку за праявы беларускага, а грубыя і абразлівыя паводзіны п’яных маладых хлопцаў-палякаў у аўтобусе ў дачыненні да старога габрэя, нягледзячы на асуджэнне кіроўцы і пажыраў, застануцца без увагі „паліцыянта” Гуры.

Своеасаблівым увасабленнем эканамічнага развіцця краю будзе чыгунка, якая зменіць адносна становіцца значэнне ў наступных раманах і стане сімвалам рэпрэсіўнай машыны савецкай улады ды сапраўднай дарогай выжывання ў акупацыйны час. Для многіх жыхароў прылеглых вёсак працаўладкаванне на чыгуначнай станцыі, пакгаўзе было жаданым і нават прэстыжным. В. Адамчык шукае прычыны імкнення вяскоўцаў змяніць традыцыйны род заняткаў на зямлі на іншую працу, цяжкую ды часта небяспечную для жыцця. Перадумовы гэтых зменаў аўтар бачыць у мінулым, калі падчас будаўніцтва чыгункі сяляне страцілі большую частку лепшае зямлі, а законных выплат за гэта не

атрымалі¹. У выніку большая частка насельніцтва вёскі збыднела і не змагла вярнуцца да ранейшага ладу жыцця.

В. Адамчык падкрэслівае, што новае ў ладзе жыцця паступова прывяло да катастрофічных перамен у свядомасці, прайначыла маральныя арыенціры: „Цяпер яны жылі са станцыі – кралі, што нарвецца пад руку”², нарадзілі варожасць да сваіх суседзяў-вяскоўцаў. Найбольш пацярпелі жыхары Дубатоўкаў і Ведравічаў, нянавісць паміж якімі пачала перадавацца па спадчыне. Яна была звязана з ранейшым падзелам зямлі: кавалкам пашы – „які ніяк не маглі раздзяліць: дубатоўцы згубілі свой межавы план”³. Гэты падзел быў звязаны з выдаткамі сервітутнага права і той аграрнай рэформы польскіх уладаў, якая праводзілася менавіта на „ўсходніх крэсах”⁴.

Мелася ў мястэчку і пошта. Тут атрымлівалі лісты, можна было купіць ці выпісаць з Вільні беларускія газеты. На пошце вяскоўцы захоўвалі і грашовыя зберажэнні, што з вялікімі цяжкасцямі зарабляліся сялянскай працай або здабываліся на заробках за мяжой. Звесткі аб тым, што сяляне ў Заходняй Беларусі жылі не багата, цярпелі ўціск, бяспраўе не пярэчаць сведчанням савецкай гісторыі. Але ў сучаснай гістарыяграфіі дапаўняюцца важнымі параўнальнымі дадзенымі аб тым, што жыццё на „ўсходніх крэсах” на момант уз’яднання было больш заможным, чым у Савецкай Беларусі⁵. Паводле твораў В. Адамчыка, вяскоўцы на заходнебеларускіх землях жылі не багата, але, пры працавітасці і ашчадных адносінах да гаспадаркі і набытку, пэўныя зберажэнні маглі мець.

Пісьменнік распавядае аб тым, што ў вясковай грамадзе цаніліся „багатыры”, тыя, хто мог і ўмеў напрацаваць і назапасіць пэўны дабрабыт. Эканамічная сітуацыя на заходнебеларускіх землях не спрыяла хуткім заробкам, ды і палітыка польскіх уладаў стымулявала выезд на працу за межамі Польшчы. Такія паездкі былі вымушанымі, ды не

¹ В. А д а м ч ы к, *Чужая бацькаўшчына: Раман*, Мінск 2015, с. 147.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ У міжваеннай Польшчы сервітуты існавалі толькі ў той частцы, якая раней уваходзіла ў склад Расійскай імперыі. У Заходняй Беларусі сервітутныя землі былі замацаваны яшчэ царскімі ўладамі спецыяльнымі граматамі, якія захоўваліся ў давераных асоб і з цягам часу губляліся, таму афіцыйных дакументаў на права карыстання гэтымі землямі ў сялян часта не было. Для вяскоўцаў быў важны кожны кавалак зямлі, таму праблема прыналежнасці гэтых земляў стаяла заўсёды. Гл.: С.М. Г р э с ь, *Аграрныя пераўтварэнні ў Заходняй Беларусі 1921–1939 гг.: Манаграфія*, Гродна 2012г, с. 129–131; Н. А п а н а с о в і ч, *Гісторыка-культурныя рэаліі ў рамане В.Адамчыка Чужая бацькаўшчына* [у:] *Зборнік навуковых артыкулаў III міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі „Беларускае Падзвінне: вопыт, методыка, вынікі палявых і міждyscyплінарных даследаванняў”* (Полацк, 14–15 крас. 2016 г.): у 2 частках, ч. 2, Наваполацк 2016, с. 357.

⁵ Гл.: *Гісторыя Беларусі: у 6 тамах*, т. 5: *Беларусь у 1917–1946 гг.*, Мінск 2006, с. 457; Ш. Ш ы б е к а, *Нарысы гісторыі Беларусі 1795–2002*, Мінск 2003, с. 303.

заўсёды прыводзілі да жаданага выніку, таму сяляне адважваліся на іх толькі ў выпадку моцнай неабходнасці. Ілюстрацыяй да гэтага можна лічыць і лёс Сцяпана Чарняўскага, які не вярнуўся да сваёй сям'і з Амерыкі, і старых Радзюкоў, хворы сын якіх не зможа ў поўнай меры скарыстацца заробленым бацькам на капальнях Францыі, і ад'езд Каці Шайбаковай. Распавядаючы пра імкненне сялян да добрабыту, В. Адамчык настойліва праводзіў думку аб абсалютнай і натуральнай залежнасці спакойнага, перспектыўнага жыцця вясковага чалавека ад зямельнага ўладання і разам з тым падкрэсліваў трагізм становішча сялян.

Выразна акрэслены ў рамане *Чужая бацькаўшчына* нацыянальна-рэлігійны склад мясцовага насельніцтва заходніх земляў: гэта люд шматнацыянальны і прадстаўлены ў творы беларусамі, палякамі, габрэямі і татарамі; рэлігійная прастора – праваслаўнымі („рускімі“) і каталікамі. Пры гэтым В. Адамчык, з аднаго боку, наўмысна не заважаў увагі на нацыянальнай прыналежнасці сваіх персанажаў; з другога боку, паслядоўна прасочваў залежнасць правоў, магчымасцяў, добрабыту і роду заняткаў ад нацыянальнай прыналежнасці. Прафесійная сфера дзейнасці адлюстроўвае пэўную рэгламентацыю, звязанасць магчымага роду заняткаў з нацыянальнай прыналежнасцю. Так, палякі будуць працаваць паліцэйскімі, вадзіцелямі, настаўнікамі, медыкамі, займаць больш вартасныя пасады на станцыі і чыгунцы. Гандаль, так склалася гістарычна, у большасці належыць габрэям, а „жыдоўскія крамы“ стануць адметнай рысай заходнебеларускага жыцця. Беларусы прадстаўлены пераважна вясковым насельніцтвам, для якога кар'ерныя перспектывы будуць маладасягальнымі.

Сувязным звязном паміж уладамі і мясцовымі жыхарамі, як на ўсёй тэрыторыі Польшчы, так і на „ўсходніх крэсах“, быў солтыс – вясковы стараста, які адказваў за захаванне і выкананне закону, нагляд і падтрыманне парадку, уладкаванне сялянскага жыцця. Вобраз верасаўскага старасты створаны В. Адамчыкам праўдзіва і дакладна. Янка Вайтовіч – такі ж вясковец, як і іншыя, мае гаспадарку, працуе на зямлі, хоць жыве крыху больш заможна. Аднавяскоўцы да Вайтовіча ставіліся з паслушэнствам, бо ён не дазваляў сабе свавольства ў адрозненне ад папярэдніка – Адама Рэпкі, які з-за зайздрасці выдаваў палякам аднавяскоўцаў, што хавалі скаціну ад рэквізіцыі.

Але разам з тым нельга не заўважыць, што сяляне крытычна ставіліся да солтыса, не вельмі на яго спадзяваліся і не дужа давяралі яму, бо добра разумелі, што ён будзе дзейнічаць у інтарэсах улады, падначальвацца і выконваць нават тое, за што і самому будзе сорамна (напрыклад, садзейнічаць арышту Міці Корсака), ды і наогул, будзе імкнуцца пазбягаць залішняга клопату. Так, асабліва не высвятляючы правоў і абавязкаў бакоў, Вайтовіч юрыдычна заверыць перадачу зямлі Алесі Корсак, а потым не стане высвятляць акалічнасці смерці Таквілі Мондрай і яе дачкі Еўкі.

Завуалявана і спакваля раскрывае В. Адамчык яшчэ адзін бок палітычна-адміністрацыйнай сітуацыі на ўсходніх крэсах, калі няўзнак гаворыць пра два класы адукацыі Вайтовіча. Згодна з польскім заканадаўствам на пасаду солтыса павінна была прызначацца асоба з веданнем і валоданнем польскай мовай¹. Вяскоўцам адукацыя была мала даступная, таму ў Верасаве адукаваных было трое: Вайтовіч – з двума класамі, Літавар – з чатырма і Міця Корсак – адзіны, хто скончыў поўны курс школьнага навучання. З улікам рэальнай сітуацыі з цягам часу замацаванае законам патрабаванне аб валоданні мовай спачатку было адкладзена, а потым і адменена ў сувязі з тым, што і праз больш чым 15-цігадовы тэрмін існавання міжваеннай Польшчы польскім уладам цяжка было знайсці на “ўсходніх крэсах” адпаведных кандыдатаў на пасаду солтыса².

Пра навучанне маглі думаць больш-менш заможныя сяляне, якія разумелі неабходнасць адукацыі, марачы аб лепшай долі для сваіх дзяцей. Сярод шчасліўцаў-навучэнцаў былі як разумныя, здольныя вучні (такія як Міця, Чэся), так і няздольныя, але зацікаўленыя ў адукацыі, як у статуснай з’яве, дзеці заможных гаспадароў (Ладак Радзюк, Костак Камашыла). Працягваць вучобу пасля сямігодкі маглі адзінкі, і то – толькі пры адпаведных матэрыяльных магчымасцях. Як убачым далей, у апошнім рамане *Голас крыві брата твайго*, вучоба ў Віленскай гімназіі, схільнасць да беларускага руху не зрабляць з Костака Камашылы сапраўднага патрыёта, а стануць яшчэ адным спосабам прыстасавальніцтва, а ў ваенны час – адной з магчымасцей уратавацца. Кардынальна пераменіцца з прыходам савецкай улады і пачаткам рэпрэсій і лёс Вайтовіча. Былы вясковы солтыс ператворыцца ў ахвяру: чудам выратуецца з пекла Полацкай турмы, страціць сувязь з высланай у далёкі Казахстан сям’ёй, а па вяртанні ў родныя мясціны будзе спрабаваць уладкаваць сваё жыццё па іншых законах маралі.

Найбольш паказальным увасабленнем дзяржаўнай палітыкі “на ўсходніх крэсах” будуць прадстаўнікі паліцыі. У дачыненні да беларускага насельніцтва, мовы яны паводзяць сябе бязлітасна і жорстка. Прадзюта ставяцца да беларусаў і рэлігійныя ўлады. Падкрэслівае гэта і ўпэўненае сцверджанне дварчанскага ксяндза: „Знам, знам, то весь піякув і зладзеюв, мейсцовэ яндро цемносці”³. Ды і палякі ніжэйшых узроўняў грамадства (чыгуначнікі, кіроўца аўтобуса і інш.) радыя паздзекавацца з беларуса, паказаць сваю перавагу.

Сярод прадстаўнікоў польскай нацыі мы сустрэнем прадстаўнікоў польскіх вайскоўцаў, каланістаў-асаднікаў, якія былі пераселены на ўсходнія землі згодна з тагачаснай эканамічнай палітыкай і мелі перавагі ў матэрыяльным і фінансавым забеспячэнні. І да гэтай з’явы,

¹ А. І. Б о р к а, *Мясцовыя органы дзяржаўнага кіравання і самакіравання ў заходняй Беларусі (1921–1939 гг.): Манаграфія*, Гродна 2011, с. 24–25.

² *Ibidem*.

³ В. А д а м ч ы к, *Чужая бацькаўшчына...*, с. 285.

характэрнай выключна для заходнебеларускай рэчаіснасці міжваеннага часу, В. Адамчык падыходзіць з памкненнем да максімальнай дакладнасці і аб'ектыўнасці, распавядаючы пра розных прадстаўнікоў роду Грабянкаў, старэйшы з якіх быў асаднікам. Сям'я Грабянкаў паказвалася не толькі праз дабрабыт, паводзіны і адносіны прадстаўнікоў асадніцкай сям'і паміж сабой і да наймітаў, але і праз стаўленне саміх верасаўцаў, якія наймаліся да іх на заробкі, карысталіся паслугамі. Асадніцтва для вяскоўцаў часта было ахутана рамантычнымі ўяўленнямі, здавалася іншым, лепшым светам, у якім існуюць паважлівыя адносіны, вытанчанасць і далікатнасць, народжаныя адукацыяй і выхаваннем, дабрабыт, карысны і для сям'і, і для людзей. Як паказвае жыццё, багацце не з'яўляецца гарантыяй шчаслівага сямейнага лёсу, а адукаванасць – узорам маральнай чысціні. В. Адамчык апісвае разгульнае жыццё маладога Грабянкі і яго разбэшчаных сяброў, здзекі з жонкі Анці. Яго гвалтоўная і жорсткая смерць ад прадстаўнікоў новай улады моцна ўразіла ўсіх навакольных, а для спакутаванай жанчыны стала сапраўдным выратаваннем.

Сёстры Доўнар, Анця і Чэся, нягледзячы на тое, што бацька іх быў звычайным стрэлачнікам на станцыі, паказаны як прадстаўніцы іншага, адрознага ад сялянскага, свету і паказаны глыбокімі асобамі, адукаванымі і выхаванымі жанчынамі.

Палякі сябе выразна выяўляюць з боку нацыянальнай ідэнтычнасці, паказваюць сваю перавагу і пануючы стан перад мясцовымі жыхарамі з іншай культурнай прыналежнасцю: „У Польшчы мейсца толькі для полякув!”¹. Упэўненыя ў тым, што Беларусь „наверсе не была і ніколі не будзе”², паліцэйскія палякі Бубель і Гура моцна збілі ў пастарунку за беларускамоўныя вершы і спадзяванні „адшукаць Беларусь” Міцю Корсака. Сітуацыя жыццёвай бесперспектыўнасці, немагчымасць наладзіць спакойнае заможнае жыццё, разуменне практычнай бессэнсоўнасці змагання за лепшую долю нарадзіла ў саміх беларусаў комплекс непаўнавартасці: „Во так і кажуць, што беларус не раўня паляку і немцу – бо і нераўня”³.

Пытанне нацыянальнага самавызначэння на заходнебеларускіх землях В. Адамчык бачыў звязаным у тым ліку і з праблемай веравызнання: калі хрышчаны ў касцёле – значыць, паляк. Характэрны ў гэтым сэнсе дыялог Ваўчка з Міцём Корсакам: „Я то во – паляк... Які ж вы, дзядзька, паляк? <...> Як і ты – у касцёле хрышчаны. Ды і назвіска маё польскае – Ваўчок. – Па-польску было б Вільчэк <...> – усміхнуўся Міця, чакаючы, што на гэта адкажа Ваўчок. Але той, пашморгаўшы носам, доўга ўмошчваўся ў канюшыне, потым нехаця, мусіць, пагадзіўся: – Мож яно і так”⁴. Спроба Ваўчка зрабіць вайсковую кар’еру, пасля добра-

¹ *Ibidem*, с. 438.

² *Ibidem*, с. 114.

³ *Ibidem*, с. 97.

⁴ *Ibidem*, с. 334.

ахвотнага ўдзелу ў ваенных дзеяннях на баку палякаў, стала выразнай ілюстрацыяй немагчымасці пераадолець нацыянальныя абмежаванні, змяніць накіраванае. Няўдалы кар’ерыст распавядае сваю гісторыю: „Думаю сабе – падамся на афіцэра. Адправілі мяне ў падафіцэрскую школу. Скончыў яе, а звання мне не даюць. Эге, бачу, тут нешта не тое. Бачу – не туды палез”¹.

У шчырай гаворцы Ваўчка з маладым, яшчэ апантаным надзеяй на перспектывы, Міцем Косакам асэнсоўваецца народны гістарычны шлях: „Хто ж цябе, мужыка, пусціць? Ты павінен век, як твае дзяды і прадзеда, быць пад нечаю пятою. Нявучаны чалавек – сляпы. Яго ўжо трэба за руку вадзіць – сам ён дарогі не знойдзе. <...> Вот чаму мы не ведаем – хто мы. Адзін кажа – паляк, другі кажа – беларус.. Ды і галодныя мы, нам яшчэ наесціся хочацца. І свяцонага зеля, каб трохі душы апячы... Каб злосць прагнаць...”².

Апісаны далей у раманным цыкле прыход савецкай улады дасць надзею, зменіць акцэнты, але па сутнасці сітуацыя бяспраўнага становішча селяніна перад уладамі прынцыпова не зменіцца. Пачатак вайны галоўнай характарыстыкай жыцця зробіць небяспеку, перамяшае ролі, зробіць жыццё непрадказальным. Чалавек і яго жыццё перастануць быць каштоўнасцю і адначасова стануць той мерай, якая будзе адрозніваць ужо не палякаў, беларусаў, габрэяў, украінцаў, немцаў, а падзеліць усіх на дзве катэгорыі: людзі і нелюдзі. Не прыдасца Ваўчок савецкай уладзе, якраз за тое, што служыў у „легіёнах”, а лёс яго недарэчна і трагічна абарвецца ў час акупацыі.

Адно з разваг аб пытанні пра самавызначэнне беларусаў аўтар уклаў у вусны ксяндза-пробашча, які добра ведае „простую” гаворку і некалі паспрабаваў весці службу на беларускай мове ў касцёле. „Славіць Бога на мове, якой гаварылі дома?” – да гэтага аказаліся не гатовыя і самі прыхаджане. Ледзь не пацярпеўшы ад сваёй ініцыятывы, ксёндз вярнуўся да кананічных правіл. А служба, як і раней на заходнебеларускіх землях, працягвалася на латыні і па-польску. Святочную імшу з шэсцем апісваў В. Адамчык, калі распавядаў пра Алесіна жаданне споведзі ў рамане *Год нулявы*.

Сярод ідэйных, тых, хто выразна праяўляе сябе як беларус, можна назваць толькі Міцю Корсака і яго старэйшага таварыша Лаўрына Царыка. Гэта перакананыя беларусы, якія разумеюць важнасць нацыянальнай і з гэтым звязанай дзяржаўнай самастойнасці. Нягледзячы на перашкоды і ўціск, якія чыняцца польскімі ўладамі, яны актыўна шукаюць беларускага шляху. Але лёс гэтых памкненняў быў вельмі трагічны. Царык будзе пакутаваць за свае беларускія ідэі і пры паляках, і пры савецкай уладзе, не ўратуюць беларускія ідэі яго і ад смерці ў час акупацыі. Безвыходную і бесперспектыўную сітуацыю змагаюў за бе-

¹ Ibidem, с. 337.

² Ibidem.

ларускасць выразна прайлюструюць словы жонкі Лаўрына Царыка: „Што за лёс выпадзе чалавеку: якая ўласць ні прыйшла, што ні змянілася на свеце, а ён усё нікому не патрапіць. Ці ўжо свет такі, ці ён гэтакі ўдаўся”¹.

Лёс асаднікаў ды іншых прадстаўнікоў польскага боку кардынальна пераменіцца з прыходам савецкай улады. Многія з іх вымушаны будучь з’ехаць, некаторыя, як доктар Пятроўскі і асаднік Закрэўскі, скончаць жыццё самагубствам, тыя, хто застаецца, будучь арыштаваны і адпраўлены ў лагеры. Нехта, як Юзік Адалінскі, вернецца і стане ў час акупацыі паліцаем, многія будучь супрацоўнічаць з польскімі партызанамі.

Калі беларускасць выяўляецца ў шматлікіх дыялектызмах, каларытнай мясцовай гаворцы, багатай на фразеалагізмы, прыказкі і прымаўкі, якімі насычана мова вяскоўцаў, то афіцыйнае жыццё, сфера адукацыі агучваюцца па-польску. На польскай мове складаюцца афіцыйныя паперы. Такім будзе тастамент Таквілі Мондрай, загад-“роказ” гміны наконт працы вяскоўцаў на шарварцы, аб прызыве ў Войска Польскае верасаўскіх рэзервістаў. Па-польску будзе слухаць загады „плютановага” Літавар на вайскавай службе ў Млаве і Плоцку амаль каля самай мяжы з Германіяй. На польскую мову будзе пераходзіць і Чэся Доўнар, калі захоча дыстанцыявацца ад Міці. А ён будзе чытаць ёй вершы Леапольда Стафа – вядомага польскага паэта. Трэба адзначыць, што нягледзячы на непісьменнасць, большасць беларусаў з раманаў разумеюць польскую мову ў адрозненне ад рускай, якая актыўна пачне распаўсюджвацца з прыходам новай улады. У шматмоўі раманага цыклу чуваць будзе і габрэйскую гаворку, і латынь, і ўкраінскія словы, і пагрозлівыя нямецкія каманды.

„Простая” мясцовая гаворка раскрывае сялян як спрытных і дасужных, надзеленых гумарам і „вострым языком” асобаў. Розум, жыццёвая кемлівасць і народная мудрасць выяўляюцца ў шматлікіх прыказках і прымаўках, якія да месца, трапна і дасціпна ўжываюць верасаўцы. Разам з тым у заходнебеларускай вёсцы сустракаем і лайдакоў, і не вельмі ўдалых гаспадароў. Бачым сапраўдную атмасферу, насычаную хлуснёй, забабонамі, імкненнем адседзецца і не ўмешвацца ў тое, што можа мець дрэнныя наступствы, бо „ў шырокай плыні народнага жыцця не можа быць толькі чыстых і толькі мутных струменяў”².

Трэба падкрэсліць, што ў поле зроку пісьменніка трапляе абсалютна ўсё з жыцця заходніх беларусаў: ад відавочнай і добра адчувальнай моўнай стыхіі да назваў прылад працы, спецыфікі ўзаемаадносін, жыццёвых завяздзёнак. Некалькі разоў апісвае аўтар адметны аўтэнтчны „верасаўскі” звычай, паводле якога госці не распраналіся і не здымалі шапак: „Па верасаўскаму звычайу не знімаючы з галавы шапкі ў чужой хаце, пры стане ўжо сядзеў, пакліканы за сведку, Бронік Літавар”³,

¹ В. Адамчык, *Голас крыві брата твайго: Раман, апавяданне*, Мінск 1991, с. 240.

² В.А. Каваленка, *Вячаслаў Адамчык...*, с. 533.

³ В. Адамчык, *Чужая бацькаўшчына...*, с. 220.

„Дзяўчаты, што сядзелі на лаве, па верасаўскаму звычайу не распранаючыся, а толькі расслабіўшы каля шыі суконныя хусткі”¹. Знайшоўшы прытулак у старой габрэйкі Сулі, са смехам Хрысця будзе ўспамінаць страшныя вясковыя байкі, паводле якіх габрэі лавілі і кідалі дзяцей у кадушкі з цвікамі. Ведаючы гэтую гісторыю, дзяўчына будзе „брыдзіцца” есці мацу, цеста да якой нібы замешвалі на крыві, ды здзівіцца з таго, то Сулін мужык дома будзе есці ў шапцы.

У рамане *І скажа той, хто народзіцца ў* парадгме проціпастаўленняў „польскае” пачне замяняцца, хоць у многім і чаканым, але незнаёмым і незразумелым савецкім. З цягам часу высветліцца – таксама варожым, вельмі жорсткім ды далёкім ад таго, што ў вясковым асяроддзі лічылася справядлівым і правільным. Жыццё вяскоўцаў пачнуць рэгламентаваць сходы, мітынгі, разнарадкі, праверкі, пачнецца час даносаў, помсты за мінулае, арыштаў. Пашырацца такія паняцці, як райвыканкам, калгас, пачнуць працу прадстаўнікі НКВД. Уладу будзе прадстаўляць апранутая ў адпаведную форму міліцыя. Прыкметамі савецкага стануць падлікі і стварэнне спісаў, чырвоныя павязкі на рукавах, партрэт Сталіна замест ікон у чырвоным куце хаты. Калі ў ранейшы час заходнія беларусы ездзілі на заробкі ў Амерыку і Еўропу, то з прыходам савецкай улады з’явіліся надзеі падпрацаваць на вугальных шахтах савецкай дзяржавы. Маркёрамі новага часу стане гарэлка „Маскоўская”, салёны сыр „брынза”, прыгожыя тужліва-лірычныя рускія мелодыі ды заліхвацкія спевы і скокі пад гармонік, асветніцкія лекцыі і адкрыццё школы, а таксама рабаванне, пераразмеркаванне і неахайнае абыходжанне з некалі добрай і дарагой маёмасцю, кнігамі.

Паказальным фактам стане моўная праблема. То вяскоўцам будзе незразумелая руская гаворка, то кіраўнікі, з невымаўляльнымі для мясцовых сялян імёнамі не будуць разумець мову і гаворку тых, чыё жыццё прыехалі наладжваць. В. Адамчык тонка і, на нашу думку, вельмі смела для часу стварэння твораў, завастрае праблему савецкай кіраўнічай палітыкі і раскрывае яе апасродкавана, але вельмі выразна праз мову, імёны і змену гendarных роляў. Так, старшынёй валаснога камітэта замест Царыка, які для савецкай улады стане ненадзейным, прызначаць жанчыну. Уразыць тутэйшае насельніцтва яе кароткая стрыжка і патрабавальна-прынцыповае стаўленне да фармальнага боку справы. Яна актыўна возьмецца наводзіць парадкі, але ніводнага разу не запытаецца ў былога старшыні аб жыцці людзей у незнаёмым для яе месцы. Усё, што ёй патрэбна ад папярэдніка – адпаведная інвентарызацыя і перадача маёмасці.

Вырашаць найважнейшыя для сялян вясковыя пытанні прызначаны Нурмат Рахматулаевіч Назімаў. Царыкава абмылка ў яго прозвішчы на беларускі манер пры вымаўленні імя па-бацьку – замест Рахматулаевіч Рахматулавіч, неабходнасць называння імя і імя па-бацьку за-

¹ *Ibidem*, с. 316.

мест звычайнага „Літавар, сын Антосі і Зосі”, з’яўленне дзіўнай для сялян формы звароту „пан-таварыш” і многія іншыя дэталі яскрава гавораць аб вельмі істотнай адлегласці паміж новаўвядзеннямі і тым жыццём, якое было звычайным на заходнебеларускіх землях.

Вайна стане яшчэ адным выпрабавальным колам у жыццёвым лёсе заходніх беларусаў, як і ў жыцці ўсяго беларускага народа. У адлюстраванні акупацыйнага часу В. Адамчык таксама імкнецца да аб’ектыўнасці, успамінае тое, што вяскоўцы ведалі аб немцах з перыяду папярэдняй вайны. Знакамі мінулага стануць і даўнейшая нямецкая бойня, і некалі атынкаваная немцамі-пастаяльцамі хата Ваўчка, традыцыя ставіць навагоднюю елку Корсакамі. У першым рамане *Чужая бацькаўшчына* аўтар пазбягае палітычнай ацэнкі і запыняе ўвагу на момантах, якія характарызуюць чужынцаў з боку характару, культурнага ўзроўню. В. Адамчык падкрэслівае парадак, заведзены немцамі: замест глінянай паклалі драўляную падлогу, на святы елі цукеркі і шакалад і нават дзяліліся гэтымі прысмакамі з „забітым і некультурным насельніцтвам”. Жаданне далучыць да еўрапейскіх традыцый не мела павагі, імкнення прасвяціць, а было імкненнем паказаць сваю перавагу, падкрэсліць дасканаласць сваёй нацыі: „О, культура! Пан будзе помніць!”¹.

Праз параўнанне жыццёўпарадкавання двух народаў (палякаў і немцаў), аўтар гаворыць аб гаспадарлівасці, рацыяналізме, акуратнасці як спрадвечных якасцяў нямецкага народа, развітых у іншых гістарычных умовах. У параўнанні з гэтым і палякі, і беларусы выглядаюць безгаспадарлівымі: „Паляк-то такі самы галадранец і гультай, як і наш чалавек. А немец – не! Немец некалі ў нашай вёсцы на пяску капусту садзіў, і расла, качанэ раслі, як тыя чыгуны... Калейку, во, правёў, так хоць паляку ёсць на чом ездзіць”².

Прыход немцаў у час Другой сусветнай вайны выклікаў адпаведныя ўспаміны і надзею на магчымасць узаемасуіснавання. Так, супрацоўнікам шпіталя, у тым ліку Чэсі Доўнар і Хрысці, плацілі за працу 30 марак, на нямецкія святы выдавалі хлеб, мармелад, сухарыкі і цыгарэты. Беларускія нацыяналісты пачнуць супрацоўніцтва з немцамі, а вяскоўцы ў чарговы раз будуць прызваны на вайсковую службу – у паднямецкія беларускія фарміраванні. Бронік Літавар скажа: „Мне, можа, ужо і не першыня. Служыў у польскім, служыў у савецкім, паслужу і ў беларускім войску”³. У гэтай заўвазе чуецца не толькі сумны гумар, але і прачытваецца намёк на лёс усяго беларускага народа, які большую частку сваёй навейшай гісторыі прысягаў і служыў не сваім абраннікам і не па сваёй волі.

Бесчалавечнасць фашысцкай ідэалогіі хутка развее надзеі на магчымае суіснаванне з нямецкай уладай. Вядомыя з мінулага, зразумелыя

¹ *Ibidem*, с. 296.

² *Ibidem*, с. 97.

³ В. А д а м ч ы к, *Голас крыві брата твайго...*, с. 69.

нямецкія словы для старой Рэпчыхі пераўтворацца ў жахлівыя каманды па знішчэнні людзей. Пачатак генацыду габрэяў, пра які чулі вяскоўцы яшчэ ў даваенны час, дасягне свайго апагею.

Жыццё мясцовых жыхароў стане непрадказальным, аўтар малюе час хаосу і абсурду, выратавацца з якога амаль не было магчымым. Пасля раптоўнай і недарэчнай смерці Ваўчка з безвыходнасцю аб гэтым скажа стары Корсак, маючы на ўвазе становішча вяскоўцаў паміж партызанамі і нямецкімі ўладамі: „Адныя прымушаюць слупы рэзаць, другія за гэта вешаюць”¹.

На працягу разгортвання аповеду раманняга цыкла ўзнікаюць цікавыя і сумныя паралелі. Неаднаразова сюжэтная лінія будзе прыводзіць персанажаў за краты. Здзекавацца з Міці будуць у польскім пастарунку, жорстка збіваць злоўленага нямецкага дыверсанта ў польскім войску рэзервістаў, дзе служыў Бронік Літавар. А пазней, трапіўшы ў лагер для ваеннапалонных, яму і самому прыйдзеца вытрымаць голод і гвалт. Падобныя выпрабаванні выпадуць на долю арыштантаў і Міці Корсака ў канцлагеры ў Картуз-Бярозе, дзе польскія ўлады катавалі змагароў за беларушчыну, іншых падазроных і ваеннапалонных. З падобнага, але савецкага палону цудам уратаецца былы солтыс Янка Вайтовіч. Хворы і згаладалы, ён будзе выглядаць так, як быццам вярнуўся з таго свету. Праўдзіва В. Адамчык будзе апісваць здзекі з палонных, у тым ліку з дзяўчат і жанчын, за нямецкімі кратамі ў Дварчанах.

Асабліва паказальны лёс Лаўрына Царыка, які адбыў і адгараваў у турмах усіх уладаў, што мелі дачыненне да заходнебеларускіх земляў: „асунуўся, высах, змяніўся і пастарэў”². Пры сустрэчы з Міцем ён скажа: „Смяяцца, брат, не магу.... Усе зубы высыпаліся яшчэ ў Гародні, а потым ў Баранавічах, калі ўжо ўзялі свае”³. Пазней яго расстраляюць немцы разам з іншымі гараджанамі.

Гэтыя паралелі з мінулым выяўляюць і падкрэсліваюць даўні шматпакутны лёс беларусаў, для якіх з надыходам кожнай новай улады жыццё не лепшала, а часта становілася яшчэ больш дрэнным, а выпрабавальны ход гісторыі пачаўся задоўга да Другой сусветнай вайны.

Час акупацыі ў раманным цыкле – гэта сутыкненне розных ваеннапалітычных сіл. На заходнебеларускай тэрыторыі будуць дзейнічаць і савецкія партызаны, і РОНА, і акаўцы, і казацкія сотні, дзе былі „людзжэры горшыя, чым паліцыя”⁴. Паказваючы дзейнасць усіх гэтых структур на заходнебеларускіх землях, В. Адамчык найперш раскрывае невыноснае становішча звычайнага чалавека ў час вайны, для якога ўсе ператвараюцца ў ворагаў і небяспека пачынае сыходзіць нават ад аднавяскоўца. Вайна – асаблівая рэальнасць, дзе дзейнічаюць бесчалавечныя законы сілы і жаху, якія вытрымаць няпроста, а часам немагчыма.

¹ *Ibidem*, с. 121.

² *Ibidem*, с. 81.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, с. 114.

Перамены, якія прыйшлі разам з вайною, незваротна змяняюць і чалавека, яго псіхічны стан: „Свае б’юць сваіх, нешта заклятае на гэтым свеце. Грэшнае і страшнае. І ніколі ўжо не адкупнае – страляем, нішчым самі сябе. На векі вечныя”¹. Жорсткая расправа над казакам, што забіў маладое дзяўчо, як бы звяза ў адзінае кола ахвяр і катаў, паяднае ўсіх удзельнікаў помсты-адплаты ў звярынай лютасці, закруціць жыццёвы колазварот з такой хуткасцю і непрадказальнасцю, што адны з другімі хутка будуць мяняцца месцамі: „Бо няма ўжо нічога святога ў чалавечай душы. Нейкі злы д’ябал, раздзіраючы душу і пад’юшчваючы, змушае чалавека чыніць і тварыць усё злое і грэшнае”². Менавіта з пазіцыі маленькага чалавека, у жыцці якога пачынае адбывацца непадуладная яму жажлівая катастрофа, а не „з вышыні” гераічных учынкаў і смелых подзвігаў, распаўядае аўтар аб акупацыйным жыцці, выходзячы на агульначалавечы ўзровень і падкрэсліваючы антыгуманную сутнасць вайны. Пісьменнік не прыніжае сілы народнага духу, а наадварот падкрэслівае, што тыя спрадвечныя законы маралі, якімі кіравалася традыцыйнае грамадства, вёска, у многім былі арыентаваныя на агульначалавечыя, дазвалялі чалавеку ў самых невыносных умовах не страціць чалавечае аблічча.

Такім чынам, можна зрабіць выснову, што ў раманным цыкле пісьменнік выступае летапісцам вясковага жыцця, засяроджвае ўвагу на адметным, мясцовым, заходнебеларускім. Творчы погляд В. Адамчыка арыентаваны на выяўленне, захаванне каларытных і самабытных з’яў мясцовай рэчаіснасці, і ў раманным цыкле прадстаўленыя шмат якія з’явы, праблемы, што існавалі, выявіліся на заходнебеларускай тэрыторыі ў канцы 30-х – пачатку 40-х гг. XX стагоддзя. Праз лёсы вёсак і іх жыхароў аўтар спакваля, але мэтанакіравана акрэсліў кола найбольш спрэчных эканамічных пытанняў, звязаных найперш з магчымасцямі землеўладання, падкрэсліў неадназначнасць рэформ, здзейсненых у розныя часы на заходнебеларускіх землях. Разнастайныя факты эканамічнага жыцця, закранутыя ў рамане, сталі спробай разгледзець праблему сялянскага дабрабыту з розных бакоў, як мага больш аб’ектыўна, аналітычна, з пазіцыі гістарычнай праўды. Пісьменнік, як даследчык, прасочвае змены ў жыццёвым ладзе, свядомасці і паводзінах вяскоўцаў у залежнасці ад вырашэння гэтых пытанняў, стаўлення да іх з боку розных дзяржаўна-палітычных сіл, саміх сялян.

Кожны гістарычны факт у творы не проста фон, на якім адбываецца дзеянне і разгортваецца сюжэт, а выхад на канкрэтны чалавечы лёс. Для пісьменніка адназначна: менавіта з лёсаў гэтых людзей з масы – шчаслівых і нешчаслівых, удалых і трагічных, звычайных і непрадказальных – складаецца лёс народа. Праз назіранні за жыццёвымі клопатамі, памкненнямі і спадзяваннямі звычайнага вяскоўца пісьмен-

¹ *Ibidem*, с. 262

² *Ibidem*, с. 149.

нік паспрабаваў выявіць тыповыя характарыстыкі асобы, роду, народа, абгрунтаваць і апісаць тыя змены, якія адбываліся на ментальным узроўні чалавека цягам жыцця, а таксама ў выніку выбуховых сацыяльна-палітычных пераўтварэнняў і вайны як агульначалавечай катастрофы.

Заходнебеларускае жыццё прадстаўлена ва ўсім спектры жыццёвых праяваў, з акцэнтаваннем тых гістарычных або прыватных момантаў, праз якія выразна прасочваецца, маюцца паралелі з агульнанародным лёсам. Адлюстраванне спецыфікі культурна-эканамічнага жыцця на заходнебеларускіх землях дазволіла аўтару паказаць паступовы працэс парушэння традыцыйнага ладу, змены каштоўнаснай парадыгмы.

Цэнтральнае месца ў раманым эпасе займае праблематыка нацыянальнага руху. Найперш яна выяўлена праз шматпакутны шлях у пошуках беларускасці найлепшых прадстаўнікоў этнасу. Інтэлігенцыю, „высокае”, рэфлексывна-культурнае прадстаўляе найперш Міця Корсак, чые погляды з ідэалізавана-рамантычных пашырацца да разумення ўсёй глыбіні, супярэчлівасці і пэўнай укрыжаванасці беларускага шляху. Шматпакутнае жыццё Лаўрэна Царыка, прыстасавальніцтва Костака Камашылы і інш. стане адлюстраваннем спроб супрацоўніцтва прадстаўнікоў беларускага руху з рознымі палітычнымі сіламі, што не толькі не дасць жаданага выніку, але і пераўтварыць такіх беларусаў у ахвяр, вымушаных выбіраць паміж пагібеллю або згодай на амаральныя кампрамісы, удзелам у генацыдзе свайго народа.

Лёсамі сваіх герояў В. Адамчык выявіў бесперспектыўнасць такога шляху і акрэсліў неабходнасць пошуку самастойнага і незалежнага выйсця з нацыянальнай нявызначанасці. Менавіта зварот да заходнебеларускага кантэксту дазволіў аўтару выразна паказаць, што мясцовае насельніцтва бачыць сваю адрознасць ад палякаў, чужыя для яго і прадстаўнікі Саветаў. Але ж і беларусамі вяскоўцы сябе ў поўнай меры не адчуваюць. Яны проста тутэйшыя жыхары.

Такім чынам, нацыянальная тэма раскрываецца цэласна: праз лёсы асобных прадстаўнікоў заходнебеларускай інтэлігенцыі, і перадусім – праз вобраз народа, прадстаўлены звычайнымі вяскоўцамі, для якіх пытанні нацыянальнай самаідэнтыфікацыі будуць узнікаць на ўзроўні жыццёвага вопыту і звязвацца найперш з зямлёй, спадчынай, трывалым жыццёвым падмуркам, які б дазволіў рэалізаваць права на лепшую долю і шчасце.

Бытапісальніцтва і раскрыццё праблематыкі праз круггляд чалавека з народнай масы, які не сягае ў тонкасці палітычных раскладаў, але з’яўляецца паўнапраўным удзельнікам гісторыі, – гэта вельмі ўдала знойдзеная В. Адамчыкам аўтарская пазіцыя. Яна дала пісьменніку магчымасць у 1970-я – другой палове 1980-х гг. эўфемічна выказацца пра вострыя моманты, абыходзіў абмежаванні сацрэалістычнага ракурсу ў савецкай літаратуры і закрануць многія тэмы, якія з’яўляліся на той

час падцэнзурнымі і застаюцца малараскрытымі нават у навейшай беларускай літаратуры (праблемы нацыянальнага беларускага руху і “калабарацыі” як супрацоўніцтва дзеячаў беларускага адраджэння з рознымі сіламі: ад немцаў-кайзераўцаў да палякаў-пілсудчыкаў і расійцаў-бальшавікоў; пытанні станаўлення беларускай дзяржаўнасці, схаваныя глыбока ў раманным падтэксце; усталявання савецкай улады на заходнебеларускіх тэрыторыях, падзелы і перападзелы зямлі, неадназначнасць партызанскага руху, габрэйскае пытанне і інш.).

Зварот да гісторыка-культурных рэалій у раманным цыкле не толькі выявіў у асобе аўтара глыбока дасведчанага знаўцу жыцця, эрудыта, але і прадставіў пісьменніка, для якога гістарычная праўда стала выяўленнем высокай грамадзянскай пазіцыі. Таму яго творы пазбаўлены ідэалізацыі, прыхарошвання, характэрных для “вясковай” прозы XX стагоддзя. Імкненне да аб’ектыўнасці, праўдзівасці на ўсіх узроўнях раманняга цыклу, пазбяганне адкрытай ацэначнасці, – усё гэта дазволіла прэзіраваць падштурхнуць чытача на крытычнае стаўленне да аповеду, да самастойнага асэнсавання мастацкага зместу твораў.

Natalla Apanasovich

West-Belarusian Reality in the Novel Series by Adamchyk

A b s t r a c t

The article deals with West Belarusian reality as the basis for the factual realistic content of Adamchyk’s novel series and as a place of intersection of life paths of Belarusians, which forms source material helping to identify the characteristics of changes that occurred within Belarusian life, manners of behaviour and self-identification. It is emphasised that the address to West Belarusian reality does not limit the story geographically or culturally and it allows the writer to design certain national issues and raise many questions censored in the Soviet era.